

พุทธสมัญญานาม: กลวิธีการตั้งพระนามและอิทธิพลของพระนามในยุคปัจจุบัน

ANTONOMOSIAS OF THE LORD BUDDHA: STRATEGIES OF NAME NAMING AND INFLUENCE IN MODERN TIMES

ประกาศิต ประกอบผล*

Prakasit Prakobphol

* หลักสูตรครุศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาสังคมศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์
Bachelor of Education Program in Social Studies Valaya Alongkorn Rajabhat University under royal patronage
E-mail : prakasit.pra@vru.ac.th

Received : September 25, 2024

Revised : December 31, 2024

Accepted : December 31, 2024

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพุทธสมัญญานามที่นำมาใช้เรียกพระพุทเจ้า กลวิธีการตั้งพระนามและอิทธิพลของพุทธสมัญญานามในยุคปัจจุบัน พร้อมมอรรถาธิบายความหมายเชิงพระจริยาวัตรจากการศึกษาในคัมภีร์อภินิหารปัถวีปิคา พบว่ามี 32 พุทธสมัญญานาม คือ พุทธ ทสพล สตถุ สพพณฺณ มุนินท ทวิปบุตฺตม ภควนฺตุ นาถ จกฺขมฺนฺตุ อังคีรส มุนิ โลกนาถ อนธฺวโร มเหสี วินายก สมฺมตจกฺขุ สุกต ฐาปณฺณ มารชิ นรสีห นรวร ธรรมราชา มหามุนิ เทวเทว โลกครุ ธรรมสฺสามิ ตถาคต สยมญฺญ สมฺมาสมฺพุทฺธ วรปณฺณ นายก ชิน และพระนามเฉพาะของพระพุทเจ้าพระองค์ปัจจุบันมี 7 พระนาม ดังนี้ สกฺก สิทฺตถ สุตฺโตทนิ โคตม สกฺยสีห สกฺยมุนิ อาทิจฺจพฺบุทฺธ เป็นพระสมัญญานามที่พระพุทเจ้าทรงขนานพระนามเองบ้าง ผู้อื่นขนานพระนามให้บ้าง พระสมัญญานามทั้งหมดมีความหมายในเชิงพระจริยาวัตรได้ทั้ง 3 ประการ คือ 1) พุทธตถจริยา คือการบำเพ็ญประโยชน์ในฐานะพระพุทเจ้า เช่น พุทธ ธรรมราชา 2) โลกตถจริยา คือการบำเพ็ญประโยชน์ต่อโลก เช่น สตถุ โลกนาถ และ 3) ญาคตถจริยา คือการบำเพ็ญประโยชน์ต่อพระญาติ เช่น สกฺก โคตม และพุทธสมัญญานามมีอิทธิพลต่อการขนานพระนามของพระมหากษัตริย์ เช่น พุทธ ธรรมราช โลกนาถ ราชทินนามสมณศักดิ์ของพระสงฆ์ไทย เช่น พุทธ โลกนาถ มหามุนิ เป็นต้น นามของพระพุทธรูป เช่น ทสพล นามพุทธศาสนสถาน เช่น พุทธ ชิน ตลอดจนการตั้งชื่อพุทธศาสนิกชนทั่วไป เช่น พุทธ ชิน

คำสำคัญ

พุทธสมัญญานาม กลวิธีการตั้งพระนาม อิทธิพลของพุทธสมัญญานาม

ABSTRACT

This academic article aimed at studying the Lord Buddha' antonomasias, strategies of name naming and influence of the Lord Buddha' antonomasias in modern times along with translations according to consonants explain meaning and examples of rare names.

From a study in the Abhidhanappadipika scriptures, 32 words were found as follows : *Buddha, Dasapol, Sathu, Sabbhanyu, Dvipaduttama, Muninda, Bhagwantu, Natha, Chakkhumantu, Ankhiras, Muni, Lokanath, Andhivara, Mahasi, Vinayak, Samantachakku, Sukata, Bhuripanya, Marashi, Narasiha, Naravara, Dhammaraja, Mahamuni, Devadeva, Lokkaru, Dhammassa, Tathagata, Sayambhu, Sammasambuddha, Varapanya, Nayaka* and China, and there are seven personal names of the Lord Buddha at present, as follows: Sakka, Siddhartha, *Suddhodani, Gotama, Sakyasiha, Sakyamuni* and *Athiccabandhu*. These are the Lord Buddha' antonomasias that the Lord Buddha gave himself and others have given him names. All the Lord Buddha' antonomasias have three meanings in terms of behavior (cariya) namely 1) *Buddhattha -cariya*; beneficial conduct as functions of the Buddha such as Buddha, Dhammaraja etc. 2) *Lokattha-cariya*; conduct for the well-being of the world such as Sathu, Lokanath etc. 3) *Natattha-cariya*; conduct for the benefit of his relatives such as Sakka, Gotama etc. The Lord Buddha' antonomasias influenced on the King's names and signatures such as Buddha, Dhammaraja, Thai priest's titles as given by the Kings such as Buddha, Lokanath, Mahamuni, the name of Buddha statue such as Dasapol, buddhist place of worship such as Buddha, China and buddhist people such as Buddha, China etc.

Keywords

Antonomasias of the Lord Buddha, Strategies of name naming, Influence of the Lord Buddha' antonomasias

บทนำ

พระพุทธศาสนามีพระศาสดาทรงพระนามว่าพระพุทธเจ้า ทรงแสดงธรรมนำเวไนยสัตว์ให้หลุดพ้นจากความทุกข์ เมื่อกาลเวลาผ่านไปจนกระทั่งพระพุทธศาสนาหมดสิ้นไปจากโลกแล้ว ก็จะมีบุคคลที่ปรารถนาพุทธภูมิที่เรียกว่า “พระโพธิสัตว์” บำเพ็ญสั่งสมบุญบารมีความดีพร้อมเกิดขึ้นมา ออกบวชตรัสรู้ธรรมเป็นพระพุทธเจ้า

การอุบัติขึ้นของพระพุทธเจ้าเป็นเรื่องยากมากในแต่ละยุคสมัย ดังข้อความในพระสุตตันตปิฎกฉบับภาษาไทย เล่มที่ 25 ขุททกนิกาย ข้อ 183 ว่า “...การที่พระพุทธเจ้าทั้งหลายจะเสด็จอุบัติขึ้นก็ยิ่งยากๆ” (กิจโฆ พุทธามุปาโย) (ขุ.พ.25/183/90) (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ก, 2539: 90) หมายถึง การอุบัติขึ้นของพระพุทธเจ้าทั้งหลายเป็นการยาก เนื่องจากเมื่อไม่มีการเสด็จอุบัติขึ้นของพระพุทธเจ้าในโลกแล้ว มนุษย์โลกย่อมไม่ได้รับรสแห่งพระธรรมที่สามารถนำมาพัฒนาตนให้เจริญงอกงามในการดำเนินชีวิตได้อย่างสมบูรณ์ ซึ่งถือว่าเป็นความวิบัติอย่างหนึ่ง ที่เรียกว่า “กาลวิบัติ” หมายถึง ช่วงกาลเวลาที่สูญเปล่า ขาดความเจริญรุ่งเรือง (พระเทพเวที (ประยูร ธมฺมปุตฺต), 2532 :160) และกว่าที่พระพุทธเจ้าแต่ละพระองค์ จะเสด็จอุบัติขึ้นนั้น มิใช่เรื่องง่าย และไม่ได้เสด็จอุบัติขึ้นติดต่อกันไป บางครั้งโลกต้องว่างจากพระสัทธิธรรมแห่งพระพุทธศาสนาเป็นเวลานานหลายแสนปี จึงจะมีศาสนาของพระพุทธเจ้าพระองค์ใหม่ ปรากฏขึ้นมาอีกรอบตามวงจรการเกิดดับ (พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร), 2540: 15)

พระพุทธเจ้ามี 3 ประเภท ได้แก่ 1) พระพุทธเจ้าประเภทปัญญาธิก คือมีปัญญาเป็นเลิศ 2) พระพุทธเจ้าประเภทศีลธิก คือมีศีลธรรมเป็นเลิศ 3) พระพุทธเจ้าประเภทวิริยาธิก คือมีความเพียรเป็นเลิศ พระพุทธเจ้าแต่ละประเภทจะใช้ระยะเวลาการสั่งสมบารมีที่ไม่เท่ากัน แต่ช่วงเวลาของการสั่งสมบารมีมี 3 ช่วงเหมือนกันทุกพระองค์ การจะเป็นพระพุทธเจ้านั้นต้องผ่านช่วงการทดสอบพระจริยาวัตร บำเพ็ญบารมีนานับประการ (แสง มนวิฑูร, 2501: 3)

ตารางที่ 1 ช่วงระยะเวลาการสั่งสมบารมีของพระพุทธเจ้า 3 ประเภท

ประเภทพระพุทธเจ้า	ช่วงตั้งไว้ในใจ	ช่วงเปล่งวาจา	ช่วงได้รับพยากรณ์	รวม
1. ปัญญาธิกพระพุทธเจ้า	7 อสงไขย	9 อสงไขย	4 อสงไขย แสนกัป	20 อสงไขย แสนกัป
2. ศีลธิกพระพุทธเจ้า	14 อสงไขย	18 อสงไขย	8 อสงไขย แสนกัป	40 อสงไขย แสนกัป
3. วิริยาธิกพระพุทธเจ้า	28 อสงไขย	36 อสงไขย	16 อสงไขย แสนกัป	80 อสงไขย แสนกัป

ด้วยพระจริยาวัตรที่ทรงบำเพ็ญเป็นปกติสืบเนื่องในการสั่งสมบารมีมาแต่ครั้งยังเป็นพระโพธิสัตว์กระทั่งถึงตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ทรงบำเพ็ญพระจริยาวัตรสอดคล้องกับพุทธจริยา 3 ประการ (the Buddha's conduct) (พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต), 2532: 114) กล่าวคือ ทรงบำเพ็ญประโยชน์ของความเป็นพระพุทธเจ้า (พุทธัตถจริยา) เช่น พระนามว่า “สมมาสมพุทธ” ทรงตรัสรู้ชอบด้วยพระองค์เอง หลังจากศึกษาในสำนักผู้รู้ชั้นนำในสมัยนั้นแล้วไม่บรรลุเป้าหมายตามที่ตั้งพระทัยไว้ และด้วยพระจริยาวัตรที่พระพุทธองค์ทรงบำเพ็ญเพื่อประโยชน์แก่ชาวโลกทั้งมวล (โลกัตถจริยา) เช่น พระนามว่า “โลกนาถ” ทรงเสียสละพระองค์ออกผนวชบำเพ็ญเพียรจนตรัสรู้ธรรมและนำธรรมที่พระองค์ตรัสรู้นั้นสั่งสอนชาวโลกจนกลายเป็นศาสดาทุกขมีธรรมเป็นที่พึ่ง และพระจริยาวัตรที่พระองค์ทรงบำเพ็ญประโยชน์เกื้อกูลต่อพระญาติทั้งหลาย (ญาติัตถจริยา) เป็นที่ประจักษ์ชัดเกิดการยอมรับนับถือและศรัทธาจึงให้พระสมณญาณามกับพระพุทธองค์หลายพระนามตามที่ปรากฏในพระไตรปิฎก พระสมณญาณามของพระพุทธองค์แต่ละพระนามนั้นล้วนมีความหมายทั้งสิ้น

อย่างไรก็ดี การอุบัติขึ้นของพระพุทธเจ้าที่ถือว่าเป็นการยากยิ่งนั้น เพราะต้องมียุคประกอบอื่น ๆ อีก เรียกว่า “ธรรมสมุธาน” มี 8 ประการ กล่าวคือ 1) จะต้องบังเกิดเป็นมนุษย์เท่านั้น (มนุษย์ตตัง) 2) จะต้องมิเพศเป็นบุรุษเท่านั้น (ลิงคสมปัตติ) 3) จะต้องมีความมุ่งมั่นปรารถนาที่จะเป็นพระพุทธเจ้าอย่างแน่วแน่เด็ดเดี่ยว (เหตุ) 4) จะต้องได้บำเพ็ญบารมีต่อหน้าพระพักตร์ของพระพุทธเจ้า พระองค์ใดพระองค์หนึ่ง และได้รับการพยากรณ์จากพระพุทธเจ้าพระองค์นั้น ว่าจะได้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคตกาล (สัตถุทัสสนัง) 5) จะต้องถือเพศเป็นบรรพชิตหรืออโณกขา (ปัพพัชชา) 6) จะต้องได้อภิญญาญาณ และฌานสมาบัติก่อน (คุณสมปัตติ) 7) จะต้องเคยบำเพ็ญมหาทาน ที่ต้องใช้ชีวิตเข้าแลก (อภิกาโร) 8) จะต้องไม่มีความย่อท้อต่ออุปสรรคที่ขวางกั้นหนทางแห่งการเป็นพระพุทธเจ้า (ฉันทตา) (พระมหาสุขพัฒน์ อนนทจารย, 2547: 142)

ดังนั้น พระสมณญาณาม ทั้ง 32 พระนามของพระพุทธเจ้า เป็นเหตุปัจจัยให้เกิดมูลฐานความสนใจที่ว่า เพราะเหตุใดพระพุทธเจ้าจึงได้ “พระสมณญาณาม” เช่น สตถุ สพพญญ เป็นต้น มีความหมายอย่างไร สงเคราะห์พระสมณญาณามเหล่านั้นเข้าในพุทธจริยา 3 อย่างไร และมีอิทธิพลหรือค่านิยมต่อพระปรมากิไย พระมหากษัตริย์ ราชทินนามสมณศักดิ์ของพระสงฆ์ไทย พระพุทธรูป และพุทธศาสนสถานอย่างไร โดยบทความนี้จะนำพุทธสมณญาณามที่ปรากฏเฉพาะในคัมภีร์อิทธิฐานปทีปิกา ซึ่งรจนาโดยพระโมคคัลลานเถระ มาเป็นฐานการศึกษาวิเคราะห์

พุทธสมัญญานามในคัมภีร์อริยานัปปทีปิกา

พุทธสมัญญานามของพระพุทธเจ้ามีหลายพระนาม และใช้ในบริบทต่าง ๆ เป็นพระนามที่พระพุทธองค์ตรัสแทนพระองค์เองบ้าง บุคคลอื่นเรียกบ้าง พระนามนั้น ๆ ยังมีความหมายเฉพาะคำศัพท์นั้นอีกด้วย คำศัพท์ที่เป็นพุทธสมัญญานามของพระพุทธองค์ที่ยกมานี้ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎกและคัมภีร์อื่น ๆ ในพระพุทธศาสนา ซึ่งกล่าวไว้ในคัมภีร์อริยานัปปทีปิกา ได้แก่หนังสือที่แสดงคำศัพท์ หรือทั่วไปเรียกว่าพจนานุกรม มี 32 พระสมัญญานามศัพท์ ดังนี้ พุทธ ทสพล สตถุ สพพณญ ทุวิปปุตตม มุนินท ภควนตุ นาถ จกขุมนตุ องคิรส มุนิ โลกนาถ อนธิวร มเหสี วินายก สมณตจขุ สุตต ฐริปณญ มารชิ นรสีห นรวร ธรรมราชา มหามุนิ เทวเทว โลกครุ ธรรมสสามิ ตถาคต สมมญ สมมาสมพุท วรปณญ นายก ชิน และพระพุทธโคดม 7 พระนาม ดังนี้ สกกลีหุตตล สุโททนิ โคตม สกยสีห สกยมุนิ อาทิจจพณญ (พระมหาไพโรจน์ ญาณกุลโส (นิรัญรักษ์) และจรรณธรรมดา, 2559: 7)

พุทธสมัญญานามทั้งหมดนี้จะนำมาอธิบายความหมายทั้งโดยพยัญชนะและอรรถาธิบายโดยหลักธรรมในส่วนของการใช้ศัพท์ต่าง ๆ ในฐานะพุทธสมัญญานามของพระพุทธเจ้าจะแปลว่า พระพุทธเจ้าหรือไม่นั้นต้องดูบริบทของเนื้อหาด้วย เพราะนอกจากจะมีความหมายว่าพระพุทธเจ้าแล้วยังมีความหมายอื่นอยู่ด้วย หรือใช้เป็นคุณศัพท์ที่ขยายความพระสมัญญานามของพระพุทธเจ้า เช่น พุทธัง ณะคะวันตัง อภิวาเทมิ ข้าพเจ้าอภิวาทพระผู้มีพระภาคเจ้า (พระพุทธเจ้า) ผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน ในที่นี้ คำว่า ณะคะวันตัง มาจาก ณะคะวันตุ ที่แปลว่าพระพุทธเจ้า ส่วนคำว่า พุทธัง แปลว่า พระพุทธเจ้าเช่นกัน แต่ในที่นี้นำมาเป็นคำขยายความของคำว่า ณะคะวันตัง เป็นต้น

1. **พุทธ** หมายถึง **พระพุทธเจ้า** พระสมัญญานามนี้ เป็นพระนามหลักโดยทั่วไป เหตุที่ทรงได้พระนามนี้เพราะทรงตรัสรู้สัจธรรม ทรงสิ้นอาสวะกิเลส ทำพระนิพพานให้แจ้ง ตรัสรู้อนัตตธรรมสามสัมโพธิญาณเพียงพระองค์เดียว (พระมหาสมปอง มุทิโต, 2558: 7-8) ด้วยอำนาจแห่งความรู้ที่ตนเอง จึงมีอาการเหมือนกับตื่นจากความหลับ ความตื่นของพระพุทธเจ้านั้นเป็นการตื่นจากหลับคือกิเลส สัมผัสเห็นสิ่งทั้งปวงอย่างถูกต้องตามเป็นจริง ไม่มีอะไรจะมาหลอกให้หลงใหล ให้จิตมัวหมองได้ ผู้เบิกบาน คือเพราะไม่มีความทุกข์รบกวน จึงมีความเบิกบาน จึงได้พระสมัญญานามว่า “**พุทธ**” ผู้รู้ ผู้ตื่น และผู้เบิกบาน” (พินิจ รักทองหล่อ, 2537: 210)

พระพุทธองค์ทรงประกาศว่า พระองค์เป็นพุทธะ คือพระพุทธเจ้า ดังที่ตรัสกับเสลพราหมณ์ในพระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย เล่มที่ 13 มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาส ว่า “**พราหมณ์ เราได้รู้ยิ่งธรรมที่ควรรู้อย่าง... เพราะฉะนั้น เราจึงเป็นพระพุทธเจ้า**” (ม.ม./13/399/497) (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ก, 2539: 497) ด้วยเหตุดังกล่าวมานี้ เป็นต้น พระสมัญญานามของพระพุทธองค์จึงใช้คำว่า พระพุทธเจ้า (พุทธะ) เป็นพระนามหลัก เรียกกันโดยทั่วไป

2. **ทสพล** หรือ **พระทสพล** หมายถึง ทรงมีกำลังกายเท่ากำลังของพญาช้างฉัททันต์ 10 เชือก และทรงมีกำลังญาณ 10 ประการ ปรากฏในพระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย เล่มที่ 12 มัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์ ได้แก่ 1) พระปรีชาญาณหยั่งรู้ฐานะและฐานะ คือ ทรงรู้ว่าอะไรเป็นไปได้ และอะไรเป็นไปไม่ได้ 2) พระปรีชาญาณหยั่งรู้ผลของกรรม 3) พระปรีชาญาณหยั่งรู้ข้อปฏิบัติที่จะนำไปสู่คติทั้งปวง คือสุคติ ทุกคติ 4) พระปรีชาญาณหยั่งรู้สภาวะของโลกอันประกอบด้วยธาตุต่าง ๆ เป็นอนเอก 5) พระปรีชาญาณหยั่งรู้อริยาศัยของสัตว์ทั้งหลายที่มีความแตกต่างกัน 6) พระปรีชาญาณหยั่งรู้ความยิ่งและความหย่อนแห่งอินทรีย์ของสัตว์ทั้งหลาย 7) พระปรีชาญาณหยั่งรู้ความเศร้าหมองและความผ่องแผ้วของการออกจากภวน วิโมกข์ สมาธิ และสมาบัติทั้งหลาย 8) พระปรีชาญาณหยั่งรู้ถึงภพอันเคยเป็นอยู่ในอดีตหรือหนหลังได้ 9) พระปรีชาญาณหยั่งรู้จุติ(ตาย) และอุบัติ (เกิด) ของสัตว์ทั้งหลายผู้เป็นไปตามกรรมของตน 10) พระปรีชาญาณหยั่งรู้ความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ก, 2539: 144-148) ในบางที่เรียกว่า ทสพลญาณ หรือตถาคตญาณ

3. **สตถุ** หรือ **สตถา** หมายถึง **พระศาสดา** ผู้นำมาซึ่งคำสอน เป็นครูผู้สอนมนุษย์และเทวดาทั้งหลาย เพราะทรงแนะนำสั่งสอนสัตว์ทั้งหลายด้วยประโยชน์ในปัจจุบัน ประโยชน์ในอนาคต และประโยชน์อันสูงสุด

ประโยชน์ปัจจุบัน 4 ประการ คือ 1) มีความพร้อมในการลุกขึ้นแสวงหาโภคทรัพย์ ด้วยกำลังความรู้โดยสุจริตถูกต้องตามธรรม 2) ถึงพร้อมด้วยการรักษาโภคทรัพย์ที่ตนแสวงหามาได้นั้น 3) คบคนดี ไม่คบคนชั่ว 4) ใช้ชีวิตเป็นอยู่ตามความเหมาะสมอย่างพอเพียง (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต) ก, 2564: 116)

ประโยชน์ในอนาคต เป็นประโยชน์ขั้นสูงขึ้นไป อันได้แก่ ความมีจิตใจเจริญงอกงามด้วยคุณธรรมความดีทำให้ชีวิตนี้มีค่า และเป็นหลักประกันชีวิตในภพหน้า ซึ่งจะสำเร็จได้ด้วยหลัก 4 ประการนี้ คือ 1) ความถึงพร้อมด้วยศรัทธา ความเชื่อที่ถูกต้อง 2) ความถึงพร้อมด้วยศีล 3) ความถึงพร้อมด้วยการบริจาคช่วยเหลือผู้อื่น 4) ความถึงพร้อมด้วยปัญญา ความรู้รอบด้าน (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต) ก, 2564: 146)

ประโยชน์สูงสุด คือ สอนให้ใช้ชีวิตโดยมีพระนิพพานเป็นเป้าหมาย การสอนของพระพุทธเจ้ามี 3 ประการ ดังนี้ 1) ทรงสอนธรรมด้วยความรู้ยิ่งเห็นจริงเองแล้วจึงทรงสอนผู้อื่น 2) ทรงสอนธรรมมีเหตุผลไม่เลื่อนลอย 3) ทรงสอนให้มองเห็นชัดเจนสมจริงจนต้องยอมรับ และนำไปปฏิบัติได้ผลจริงเป็นอัจฉริยะ (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต) ก, 2564: 111) เปรียบเสมือนการหยายของที่คว่ำ การเปิดช่องที่ปิด การส่องแสงสว่างในที่มืด การบอกทางแก่บุคคลผู้หลงทาง (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ก, 2539: 110)

4. สัพพัญญู หมายถึง ผู้รู้ธรรมทั้งปวง มีอรรถาธิบายตามในพระไตรปิฎก เล่มที่ 31 ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรคว่า “พระพุทธเจ้าผู้รู้ธรรมทั้งปวง คือ รู้สังขตธรรมและอสังขตธรรมทั้งปวง...รู้สภาวะแห่งปัญญาที่แตกฉานดีในอรรถแห่งอรรถปฏิสัมภิทาตลอดทั้งหมด” (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ก, 2539: 183-184) ในอรรถกถาแสดงสัพพัญญูไว้ 5 ประการ คือ 1) ทรงรู้จุติ (ตาย) และอุบัติ (เกิด) ทุกอย่างของสัตว์ผู้เป็นไปตามลำดับกรรม 2) ทรงรู้สภาวะแห่งธรรมชาติทุกอย่างได้ในขณะญาณเดียว 3) ทรงรู้สภาวะธรรมทุกอย่างตามความเป็นจริง 4) ทรงรู้สภาวะธรรมทุกอย่างด้วยพระปริชาสามารถ 5) ทรงรู้สภาวะธรรมทุกอย่างด้วยพระปัญญาที่ทรงตรัสรู้ร้อยสี่ 4 ในสัพพัญญู 5 อย่างนี้หมายถึงญาณสัพพัญญู คือ ตรัสรู้ร้อยสี่ 4 (พระมหาสมปอง มุทิโต, 2558: 9)

5. ทวิปุตตม หมายถึง ผู้ประเสริฐกว่าสัตว์สองเท้า มีอรรถาธิบายว่า พระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐกว่าสัตว์สองเท้า ได้แก่ เทวดา พรหม และมนุษย์ พระพุทธเจ้าเป็นผู้ประเสริฐที่สุด (พระมหาสมปอง มุทิโต, 2558: 9) เป็นผู้ฝึกคนที่สมบูรณ์แล้ว ทรงตรัสรู้ร้อยสี่ 4 คือ รู้ทุกข์ รู้เหตุให้เกิดทุกข์ รู้ว่าทุกข์ดับหมดสิ้นแล้ว และรู้หนทางดับทุกข์

6. มุนิน หมายถึง ผู้ยิ่งใหญ่กว่าพระมุนี จอมมุนี หรือพระมุนินทร์ มีอรรถาธิบายว่า ผู้ยิ่งใหญ่กว่าพระมุนีทั้งหลาย ทั้ง 6 จำพวก ปรากฏในพระไตรปิฎก เล่มที่ 29 ขุททกนิกาย มหานิเทศ 1) อาคารมุนี คฤหัสถ์ผู้รักษาศีล เจริญภาวนา เป็นกัลยาณบุรุษ 2) อนาคารมุนี บรรพชิตผู้มีจาคะปรีสุทธิศีลสมบูรณ์ เห็นทางนิพพาน รู้แจ้งหลักคำสอนแล้ว 3) เสขมุนี พระเสขะ 7 จำพวก คือคฤหัสถ์หรือบรรพชิตผู้บรรลุดุริยสังขตญาณได้ 4) อเสขมุนี คฤหัสถ์หรือบรรพชิตผู้บรรลุดุริยสังขตญาณ 5) พระปัจเจกพระพุทธเจ้า 6) พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นใหญ่กว่ามุนีทั้ง 5 ข้างต้น จึงทรงพระนามว่า “มุนิมุนี” (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ก, 2539: 70)

7. ภาควนตุ หรือ ภควา หมายถึง ผู้จำแนกธรรมหรือพระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นพระสมัญญานามที่พุทธบริษัทเรียกด้วยความเคารพ มีอรรถาธิบายตามพระไตรปิฎก เล่มที่ 29 ขุททกนิกาย มหานิเทศ ว่า “พระองค์ทรงทำลายราคะ โทสะ โมหะ มานะ ทิฏฐิ เลียนหนาม กิเลสได้แล้ว ทรงจำแนกแยกแยะแจกแจงธรรมรัตนะ ทรงทำที่สุดแห่งภพ ทรงอบรมพระวรกาย อบรมศีล จิตและอบรมปัญญาแล้ว” (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ก, 2539: 580)

8. นาค หมายถึงพระพุทธเจ้าผู้ทรงเป็นที่พึ่ง มีอรรถาธิบายว่า ผู้ทรงเป็นที่พึ่งของเหล่าเทวดาและชาวโลก พระพุทธเจ้าผู้ทรงหวังประโยชน์สุขแก่เวไนยสัตว์ ปฏิบัติเพื่อประโยชน์นั้น ๆ ทรงปกครองสรรพสัตว์ ทรงบำเพ็ญประโยชน์สุขแก่สัตว์โลกทั้งมวล จึงทรงพระนามว่า “นาค” (พระมหาสมปอง มุทิโต, 2558: 10) ในพจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน ให้ความหมายว่า “ที่พึ่งหรือผู้เป็นที่พึ่ง” (ราชบัณฑิตยสถาน, 2542: 53) ทรงเป็นที่พึ่งอันประเสริฐของผู้ไร้ที่พึ่ง มีความทุกข์แผดเผาจิตใจได้

9. **จกขุมนตุ** หมายถึงผู้มีจักขุรอบคอบ มีอรรถาธิบายตามพระไตรปิฎก เล่มที่ 15 สังยุตตนิกาย สคาถวรรค ว่า พระพุทธเจ้าผู้มีจักขุ คือ พระสัพพัญญุตญาณ ปัญญาหยั่งรู้ธรรมทุกประการ จักขุมิ 2 ประการคือ ญาณจักขุ (ตาปัญญา) และมังสจักขุ (ตาเนื้อหรือลูกตา) ในจักขุ 2 อย่างนั้น ญาณจักขุมิ 5 ประการ คือ พุทธจักขุ อัมมจักขุ สมันตจักขุ ทิพพจักขุ และปัญญาจักขุ พระนามในที่ปรากฏ เช่น จกขุมา ปรินิพพุโต พระพุทธเจ้า ปรินิพพานแล้ว (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ก, 2539: 233)

10. **องคิรส** หมายถึง พระพุทธเจ้าผู้มีพระรัศมีแผ่ชานออกจากพระวรกายรุ่งเรืองอยู่เสมอ มีอรรถาธิบายว่า พระรัศมีแห่งธรรมคุณพรมณรังสีแผ่จากพระวรกายของพระองค์ไปยังบุคคลทั้งหลายที่เข้ามา ใกล้ได้รับประโยชน์เป็นความบรรเทาทุกข์ คลายทุกข์ และหมดทุกข์ พระนามในที่ปรากฏ เช่น “*องคิรสส นมตฺถุ ขอนอบน้อมแด่พระสัมมาสัมพุทธเจ้า*” และข้อความในพระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลีอักษรไทย เล่มที่ 15 สังยุตตนิกาย สคาถวรรค ปัญจาสสูตร ว่า “*องคิรสํ ปสส วิโรจมานํ ตปนตมาทิจจมิวนตลิกเขตติ*” (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ข, 2539: 118) แปลว่า “*ท่านจงดู พระพุทธเจ้า (องคิรส) ผู้ทรงรุ่งเรืองอยู่ ดุจดวงอาทิตย์รุ่งโรจน์อยู่ในอากาศ*”

11. **มุณี หรือ พระมุณี** หมายถึง พระพุทธเจ้า มีอรรถาธิบายตามในพระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 13 มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ ว่า “*พระพุทธเจ้าทรงประกอบด้วยพระปัญญาญาณ รู้ประโยชน์ตนและประโยชน์ผู้อื่น*” พรหมยพราหมณ์ได้ทูลถามพระพุทธเจ้าว่า “*บุคคลเป็นมุณีได้อย่างไร*” พระพุทธองค์ตรัสตอบว่า “*ผู้ใดระลึกชาติก่อน ๆ ได้ เห็นสวรรค์และอบาย บรรลุถึงความสิ้นชาติ ผู้นั้นชื่อว่า เป็นมุณีผู้รู้ยิ่งที่สุด*” (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ก, 2539: 487)

12. **โลกนาถ** หมายถึง ผู้ทรงเป็นที่พึ่งของสัตว์โลก ด้วยหลักธรรมที่พระพุทธองค์ทรงแสดงให้บุคคลทั้ง 3 โลกได้นำไปประพฤติปฏิบัติในการดำเนินชีวิตด้วยพระมหากรุณาธิคุณ พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช) ให้ความหมายไว้ว่า คำว่า “โลกนาถ” แปลว่า พระผู้เป็นที่พึ่งของชาวโลก โดยอรรถาธิบายไว้ว่า คำว่า โลกนาถ นี้เกิดขึ้นโดยที่พระพุทธเจ้าทรงประกอบด้วยพระมหากรุณาธิคุณต่อชาวโลก ด้วยการเสียสละความสุขส่วนพระองค์ เสด็จออกบวชจนได้ตรัสรู้แล้วจาริกไปในถิ่นต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นถิ่นกันดารลำบากอย่างไร ทรงประกาศศาสนาเพื่อทรงอนุเคราะห์ชาวโลก ให้พ้นห้วงกิเลสและกองทุกข์ ทรงประดิษฐานพระพุทธศาสนาจนมั่งคั่งดีแล้วจึงเสด็จดับขันธปรินิพพาน จึงได้รับการเรียกขานในยุคนั้นว่าทรงเป็นพระโลกนาถ (พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), 2553: 352) พระพุทธองค์ทรงเป็นที่พึ่งของโลกทั้ง 3 คือ 1) มนุษย์โลก ได้แก่ โลกคือหมู่มนุษย์ 2) เทวโลก ได้แก่ โลกคือหมู่เทวดาที่สถิตบนสวรรค์ทั้ง 6 ชั้น 3) พรหมโลก ได้แก่ โลกคือหมู่พรหมทั้ง 16 ชั้น ตั้งแต่เสด็จออกมหาภิเนษกรรมจนถึงมหาปรินิพพาน พระพุทธเจ้าทั้งหลายทรงดำรงอยู่เพื่อเกื้อกูลชาวโลกทั้ง 3 โลกเหมือนกันทุกพระองค์

13. **อนิวัระ** หมายถึง พระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐสุดผู้ไม่มีใครยิ่งกว่า มีอรรถาธิบายว่า พระพุทธเจ้าประเสริฐสุดในโลกทั้ง 3 ได้แก่ 1) มนุษย์โลก พระราชาผู้ปกครองแคว้น เป็นต้น เสด็จมาเฝ้าพระพุทธเจ้าเพื่อสนทนารธรรม เป็นต้น 2) เทวโลก เหล่าเทวดามีท้าวสักกเทวราช เป็นต้น เสด็จลงเฝ้าพระพุทธเจ้าเพื่อทูลถามปัญหา เป็นต้น 3) พรหมโลก มีท้าวสัทัมบดีพรหม เป็นต้น เสด็จมาเฝ้าพระพุทธเจ้าหลังการตรัสรู้เพื่อทูลอาราธนาให้พระพุทธเจ้าทรงใช้พระมหากรุณาธิคุณแสดงธรรม พระสมัญญานามว่า อนิวัระ นี้ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎก เล่มที่ 33 ขุททกนิกาย อปทาน เป็นบทอาราธนาธรรม ว่า “*ท้าวสัทัมบดีพรหมผู้เป็นใหญ่แห่งโลก ได้ประณมมือกราบทูลอาราธนาพระพุทธเจ้าผู้ไม่มีใครประเสริฐยิ่งกว่า (อนิวัระ) ในโลกนี้... ขอพระองค์โปรดอนุเคราะห์หมู่สัตว์นี้แล้ว ทรงแสดงธรรมด้วยเถิด*” (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ก, 2539: 553)

14. **มเหสี** หมายถึง ผู้แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ มีอรรถาธิบายว่า พระพุทธเจ้าผู้ทรงแสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ คือทรงแสวงหาศีลชั้นธัมมาสนีชั้น ปัญญาชั้น วิมุตติชั้น และวิมุตติญาณทัสสนชั้นอันยิ่งใหญ่ จึงได้พระนามว่ามเหสี (พระมหาสมปอง มุทิโต, 2558: 12) คำนี้ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลีอักษรไทย เล่มที่ 10 ทีฆนิกาย มหาวรรค มหาปรินิพพานสูตร ว่า “*อุปาคมิ อมพวนํ มเหสี*” (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ข, 2539: 157) แปลความว่า “*พระพุทธเจ้า (มเหสี) เสด็จเข้าไปถึงสวนมะม่วงแล้ว*”

15. **วินายก** หมายถึง ผู้นำดี มีอรรธธำนิบายว่า พระพุทธเจ้าผู้ทรงแนะนำดีอย่างแจ่มแจ้ง ผู้ทรงแนะนำประโยชน์แก่อกุล ผู้นำสัตว์ไปสู่สุคติ พาน ทรงฝึกสัตว์ทั้งหลายด้วยอุบายเครื่องฝึกเป็นอันมาก จึงทรงพระนามว่า วินายก คำนี้ปรากฏอยู่ในเรื่องพระนางโคตมีทูลขอบรรพชา พระตถาคตไม่ทรงอนุญาต และเรื่องพระพุทธเจ้าเสด็จจากกรุงกบิลพัสดุ์ไปยังกรุงเวสาลี (พระมหาสมปอง มุทิโต, 2558: 12)

16. **สมณตจกขุ** หมายถึง ผู้มีดวงตารอบทิศ มีอรรธธำนิบายในพระไตรปิฎก เล่มที่ 31 ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค ว่า “พระพุทธเจ้าผู้ทรงรู้ทุกสิ่งทุกอย่างรอบทุกทิศ ทั้งในอดีต ปัจจุบัน และอนาคต...” สิ่งใด ๆ ในไตรโลกธาตุนี้พระปัญญาจักขุของพระตถาคตทรงเห็นทั้งหมด ธรรมชาติอะไร ๆ ที่ควรรู้ พระพุทธญาณรู้แจ้งหมด ธรรมชาติที่ควรแนะนำพระพุทธองค์ทรงแนะนำทั้งหมด หรือทรงมีพุทธญาณ 14 ได้แก่ 1) ญาณในทุกขสัจ 2) ญาณในทุกขสมุทัย 3) ญาณในทุกขนิโรธ 4) ญาณในทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา 5) ญาณในอรรถปฏิสัมภิทา 6) ญาณในธรรมปฏิสัมภิทา 7) ญาณในนิรุตติปฏิสัมภิทา 8) ญาณในปฏิภาณปฏิสัมภิทา 9) ญาณในความยิ่งและหย่อนแห่งอินทรีย์ 10) ญาณในฉันทะเป็นที่มานอนและกิลเลศอันนอนเนื่องของสัตว์ทั้งหลาย 11) ญาณในยมกปาฏิหาริย์ 12) ญาณในมหากุณาสมาบัติ 13) สัพพัญญุตญาณ และ 14) อนาวรณญาณ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ก, 2539: 185-186)

17. **สุคต** หมายถึง ผู้เสด็จไปดีแล้ว เป็นพระสมัญญานามของพระพุทธเจ้าใช้ว่า พระสุคต หมายถึง พระพุทธเจ้าผู้มีญาณอันงดงาม ผู้เสด็จไปดีแล้ว พระองค์ทรงเสด็จไปในสถานที่ใดก็ทรงยังประโยชน์ให้เกิดกับสถานที่แห่งนั้น ไม่ก่อให้เกิดความสะดุ้งหวาดกลัวกับสัตว์และบุคคลในสถานที่นั้น ๆ คำว่าสุคต มีความหมาย 4 ประการ 1) ผู้มีทางเสด็จไปดีงาม คือ อริยมรรค อันเป็นทางที่ไม่มีโทษ 2) เสด็จไปสู่ที่ดี คือ เสด็จไปสู่พระนิพพาน 3) เสด็จไปโดยชอบ คือ ทรงดำเนินในทางอันถูกต้องละกิลเลศด้วยอหัตถมคคญาณ 4) ผู้ตรัสโดยชอบ คือ ตรัสวาจาที่ควร คำจริงแท้ ประกอบด้วยประโยชน์ ในกาลอันควร และแก่บุคคลที่ควรตรัส (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต) ข, 2561: 108-109)

18. **ภุริปัญญ** หมายถึง ผู้มีปัญญาดุจแผ่นดิน มีอรรธธำนิบายว่า พระพุทธเจ้าผู้มีปัญญามากกว้างใหญ่ ไม่สิ้นสุดดุจแผ่นดิน มีปัญญามาก มีปัญญาแก่กล้า มีปัญญาสูง มีปัญญาดี มีปัญญาเร็ว มีปัญญากำจัดกิเลส พระสมัญญานามนี้ปรากฏ ในพระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลีอักษรไทย เล่มที่ 30 ขุททกนิกาย จุฬนิเทศ เช่นว่า “ปริตตปญญสส เม ภุริปัญญ อาจิข ธมม ยมห์ วิชญญ ชาติชชราย อธิ วิปปทานนติ” (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ข, 2539: 193) แปลได้ว่า “ขอพระองค์ผู้มีพระปัญญาดุจแผ่นดิน โปรดตรัสบอกธรรมเป็นเครื่องละชาติ และชราในโลกนี้ ซึ่งข้าพระองค์จะพึงรู้แจ้ง แก่ข้าพระองค์ผู้มีปัญญาน้อยด้วยเถิด”

19. **มารชิ** หมายถึง ผู้ชนะมาร มีอรรธธำนิบายว่า พระพุทธเจ้าทรงชนะมารทั้ง 5 ได้อย่างสิ้นเชิง ได้แก่ 1) เทวปุตตมาร มารคือ เทพยิ่งใหญ่ระดับสูงสุดแห่งชั้นกามาวจรตนหนึ่ง เพราะเป็นนิमितแห่งความขัดข้องคอยขัดขวางเหนี่ยวรั้งบุคคลไว้ มิให้ล่วงพ้นจากแดนอำนาจครอบงำของตน 2) กิลเลสมาร มารคือกิเลส เป็นมารที่มาขัดขวางความดีทุกอย่างมิให้เกิดขึ้น 3) อภิสังขารมาร มารคือการปรุงแต่ง เพราะเป็นตัวปรุงแต่งกรรม นำให้เกิดชาติ ชรา เป็นต้น ขัดขวางมิให้หลุดพ้นไปจากสังขารทุกข์ 4) ชันธมาร มารคือขันธ 5 เป็นสภาวะธรรมที่ให้เกิดความลำบากอยู่เป็นนิจ มีความขัดแย้งกันเองอยู่ภายใน ทั้งแปรปรวนเสื่อมโทรมไปเพราะชราพยาธิเป็นต้น 5) มัจจุมาร มารคือความตาย เพราะเป็นตัวการตัดโอกาสที่จะก้าวหน้าต่อไปในคุณความดีทั้งหลาย (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต) ก, 2564: 173)

20. **นรสีห์** หมายถึง ผู้เป็นดุจราชสีห์หรือพระนรสีห์ มีอรรธธำนิบายว่า พระพุทธเจ้าผู้ปกครองเทวดาและมนุษย์ เป็นผู้ประเสริฐกว่าเทวดาและมนุษย์ ผู้หักล้างวาทะของเจ้าลัทธิอื่นได้ ผู้ทรงเป็นผู้ปกครอง ผู้ประเสริฐกว่าคนทั้งหลาย ราชสีห์ชนะหมู่มสัตว์ ด้วยเขี้ยวทั้ง 4 ของตนได้ เช่นเดียวกับพระพุทธเจ้าที่ทรงชนะชาวโลกด้วยธรรม 4 ประการ 1) ศีล ข้อปฏิบัติทางกาย วาจาที่ถูกต้องดีงาม 2) ปัญญา มีพระปัญญาในการสนทนา เทศนาแนะนำ แก่ชาวโลก 3) บุญบารมี บำเพ็ญบุญบารมีมาอย่างยิ่งยวด 4) อิทธิปาฏิหาริย์ ทรงใช้อิทธิปาฏิหาริย์เอาชนะเหล่าบุคคลผู้เบียดเบียนพระพุทธศาสนา เช่น การแสดงยมกปาฏิหาริย์ เพื่อกำราบเหล่าเดียรฉัตร แล้วเสด็จขึ้นโปรดพุทธมารดาบนสวรรค์ เป็นต้น

21. **นรพร** หมายถึง ผู้ทรงประเสริฐกว่าเทวดาและมนุษย์ มีอรรถาธิบายว่า พระพุทธเจ้าประเสริฐที่สุดในเรื่องการเสียสละประโยชน์ความสุขส่วนตัว เพื่อไปแสวงหาความจริง สิ่งที่เป็นประโยชน์ เป็นความสุขแก่ผู้อื่น จนกระทั่งตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ และทรงแสดงธรรมนั้นแก่หมู่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เช่น ในพระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลีอักษรไทย เล่มที่ 33 ขุททกนิกาย อปทาน ว่า “วิปัสสี นรพร” (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ข, 2539: 519) แปลว่า “พระพุทธ (นรพร) เจ้าพระนามว่า วิปัสสี”

22. **ธมมราชา** หมายถึง ผู้ทรงเป็นพระธรรมราชา มีอรรถาธิบายว่า เพราะทรงยินดีซึ่งธรรม ทรงเป็นพระราชาของโลกพร้อมทั้งเทวโลก โดยธรรม ทรงยังปวงชนให้อินดีด้วยธรรม ทรงเป็นพระราชาผู้รักษาความเป็นธรรม ผู้เที่ยงธรรม ตัวอย่างของคำที่พระองค์ตรัสกับเสลพราหมณ์ ในพระไตรปิฎกเล่มที่ 13 ว่า “ราชาทมสมิ เสลาดิ ธมมราชา อนุตตโร...” พระพุทธเจ้าตรัสว่า “เสลพราหมณ์ เราเป็นพระราชาอยู่แล้ว คือเป็นพระธรรมราชา ผู้ยอดเยี่ยม ยังธรรมจักรที่ไม่มีใคร ๆ หมุนไปได้ ให้หมุนไปได้” (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ก, 2539: 496)

23. **มหามุนิ** หมายถึง ผู้ประเสริฐกว่ามนุษย์ทั้งหลาย มีอรรถาธิบายว่า พระพุทธเจ้าทรงเป็นนักบวชที่ยิ่งใหญ่เหนือกว่านักบวชทั้งหลาย พระสมัญญานามนี้ หมายถึงพระพุทธเจ้า เช่น ในพระไตรปิฎกภาษาบาลีอักษรไทย เล่ม 15 สังยุตตนิกาย สคาถวรรค คัคคราสสูตร ว่า “...องค์รส ตวั มหามุนิ อติโรจสิ ยสสา สัพพโลกนติ” (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ข, 2539: 288) แปลความว่า “...ข้าแต่พระมหามุนีองค์รส พระองค์ไพบรณล่งโลกทั้งหมดยด้วยพระยศ”

24. **เทวเทว** หมายถึง พระพุทธเจ้าทรงเป็นเทวดายิ่งใหญ่ ผู้เลิศของเทวดาทั้งหลาย มีอรรถาธิบายว่า ทรงเปรียบเทียบกับหากพระพุทธเจ้าเป็นเทวดาก็จะเป็นจอมแห่งเทวดา ซึ่งเป็นเทวดาที่ยิ่งใหญ่ปกครองเทวดาทั้งหลาย พระสมัญญานามนี้หมายถึงพระพุทธเจ้า เช่น ในพระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลี เล่มที่ 29 ขุททกนิกาย มหานิเทศ ตูฏกสูตร ว่า “ภหุ พุทโธ ภหุ ภควา ภหุ เทวเทโว ภหุ นรสาโร” (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ข, 2539: 415) แปลความว่า “พระพุทธเจ้า พระผู้มีพระภาค พระผู้ทรงเป็นเทวดายิ่งใหญ่ของเทวดาทั้งหลาย ผู้ประเสริฐกว่าชนทั้งหลาย ประทับอยู่ ณ ที่ไหน”

25. **โลกครู** หมายถึง พระพุทธเจ้าผู้เป็นครูของชาวโลก หรือเพราะทรงเป็นที่เคารพนับถือของชาวโลก พระสมัญญานามนี้ ชี้ให้เห็นว่าพระองค์ทรงเป็นครูของชาวโลกทรงสั่งสอนบุคคลทุกเพศทุกวัยทุกความเชื่อให้เข้าถึงเป้าหมายที่ควรจะได้ตามศักยภาพแห่งบุญบารมีของบุคคลนั้น ๆ ตัวอย่างคำศัพท์ที่ใช้ เช่น ในวิสุทธิมรรค เล่ม 1 สีลนิกาย “ปาโป อนุโตปุตติ จ ย นิทนุนโต อาห โลกครู” (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2550: 71) แปลความว่า “พระพุทธเจ้า (โลกครู) ตรัสดำหนิบุคคลใดว่า เป็นคนบาป เน่าภายในแล้ว”

26. **ธมมสสามิ** หมายถึง พระพุทธเจ้าผู้เป็นเจ้าของแห่งธรรม พระสมัญญานามนี้จึงมีความหมายที่ใกล้เคียงกับพระนามว่าธรรมราชา เพียงแต่พระนามนี้มุ่งประเด็นของความเป็นเจ้าของ ด้วยพระองค์ทรงค้นพบอมตธรรมด้วยพระองค์เอง โดยไม่มีใครมาประทานให้ พระสมัญญานามนี้พบเห็นในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาไม่มากนัก เช่นข้อความที่ปรากฏในพระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลี เล่มที่ 14 มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาส ว่า “อมตสสทาตา ธมมสสามิ ตถาคโต” แปลความว่า “พระตถาคต ผู้เป็นเจ้าของธรรม (ธัมมสสามิ) ทรงประทานอมตธรรม” (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ข, 2539: 414)

27. **ตถาคต** หมายถึง พระพุทธเจ้าผู้เสด็จมาแล้วอย่างนั้น เสด็จไปแล้วอย่างนั้น พระสมัญญานามว่าตถาคต เป็นพระนามที่พระพุทธเจ้าใช้ตรัสเรียกแทนตัวพระองค์ เช่นตรัสว่า “ขอถวายพระพร ตถาคต ละอกุศลธรรมได้หมดแล้ว เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยกุศลธรรม” ใช้มากในพระไตรปิฎกและคัมภีร์ต่าง ๆ เช่น “ทีฎฐูปุพโพ ตยา ตถาคโต” แปลความว่า “ท่านเคยพบเห็นพระตถาคตแล้ว” พระสมัญญานามนี้แปลได้ 8 ความหมาย ได้แก่ 1) พระผู้เสด็จมาแล้วอย่างนั้น 2) พระผู้เสด็จไปแล้วอย่างนั้น 3) พระผู้เสด็จมาถึงลักษณะอันแท้จริง 4) พระผู้ตรัสรู้ธรรมตามที่มันเป็น 5) พระผู้ทรงเห็นอย่างนั้น 6) พระผู้ตรัสอย่างนั้น (หรือมีพระวาจาที่แท้จริง) 7) พระผู้ทำอย่างนั้น 8) พระผู้เป็นเจ้าของ (อภิกุ) คือ ทรงเป็นผู้ใหญ่ยิ่งเหนือกว่าสรรพสัตว์ตลอดถึงพระพรหมที่สูงที่สุด (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์(ป.อ. ปยุตโต) ข, 2561: 108-109) พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช) (2548: 251) ให้ความหมายของคำว่า “ตถาคต” ไว้ว่า เป็นพระนามที่ใช้เรียกพระพุทธเจ้าพระนามหนึ่ง เรียกเต็มว่า พระตถาคต

ซึ่งแปลได้หลายนัย คือ แปลว่า ผู้เสด็จมาอย่างนั้น ผู้เสด็จไปอย่างนั้น ผู้เสด็จมาสู่ลักษณะที่แท้ ผู้ตรัสรู้ธรรมที่แท้จริง

28. สยัมภู หมายถึง ผู้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเอง ทรงกล่าวหาญที่จะประกาศพระองค์ว่าตรัสรู้ด้วยพระองค์เอง เพราะทรงศึกษาในสำนักแห่งผู้รู้ทั้งหลายทั้งที่ไม่ใช่สำนักบวชและที่เป็นนักบวชผู้เป็นที่ยอมรับของชนในสมัยนั้นแล้วบำเพ็ญปฏิบัติธรรมจนพระวรกายของพระองค์ ตามความเชื่อของบุคคลทั้งหลายก็ทรงไม่บรรลุถึงอรหัตตผลได้ กระทั่งเปลี่ยนมาบำเพ็ญตามวิถีทางสายกลางด้วยพระองค์เอง จึงบรรลุถึงความเป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าด้วยเหตุนี้ จึงได้พระสมัญญานามว่า “สยัมภู” จะพบเห็นพระสมัญญานามนี้ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาได้น้อย เช่น ในพระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลี เล่มที่ 32 ขุททกนิกาย อปทาน ว่า “อุโฆตเถหิ ปคคณฺหิ **สยัมภู** อคฺคปคฺคโล” (ขุ.อป.32/4379/46) (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ข, 2539: 46) แปลความว่า “พระพุทธเจ้า (สยัมภู) เป็นบุคคลผู้เลิศ ทรงรับด้วยพระหัตถ์ทั้ง 2”

29. สมมาสมพุทโธ หมายถึง ผู้ตรัสรู้ธรรมทั้งปวงโดยชอบด้วยพระองค์เอง พระสมัญญานามนี้มีความหมายที่ใกล้เคียงกับพระสมัญญานามว่า “สยัมภู” พระสมัญญานามนี้จะพบเห็นในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาโดยทั่วไป เช่นใน พระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลี พระวินัยปิฎก เล่ม 1 มหาวรรค มหาวิภังค์ “อติปิ โส ภควา อรหํ **สมมาสมพุทโธ**” (วิ.ม.1/1/1) (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ข, 2539: 1) แปลความว่า “แม้เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ด้วยพระองค์เองโดยชอบ”

30. วรปณฺณ หมายถึงผู้มีปัญญาประเสริฐที่สุด พระสมัญญานามนี้ ชี้ให้เห็นว่าผู้มีปัญญามีมากมาย แต่ผู้มีปัญญาความรู้ความสามารถนำพาบุคคลให้ดำเนินชีวิตด้วยความถูกต้องบนทางสายกลาง และสามารถเข้าถึงความหลุดพ้นแห่งทุกข์นั้นเป็นผู้มีปัญญาอันประเสริฐ พระสมัญญานามนี้ ที่พบเห็นในพระไตรปิฎก ฉบับภาษาบาลี เล่มที่ 25 ขุททกนิกาย สัตตกนิบาตว่า “สงฺขาเย **เสเว วรปณฺณสวโก**” (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ข, 2539: 402) แปลความว่า “สาวกของ**พระพุทธเจ้า (วรปณฺณ)** พึงใช้สอยโดยการพิจารณา”

31. นายก หมายถึง พระพุทธเจ้าผู้นำสัตว์ออกจากท้วงสมุทรคือสังสารวัฏ ซึ่งเป็นวงจรของกิเลส กรรม และวิบาก ไปสู่ฝั่งแห่งนิพพาน จึงทรงพระสมัญญานามว่า “นายก” เป็นองค์ประกอบที่หมุนเวียนต่อเนื่องกันของภวจักร หรือสังสารจักร 3 ประการ ได้แก่ 1) กิเลสวัฏ วงจรของกิเลส ประกอบด้วย อวิชชา ตัณหา อุปาทาน 2) กรรมวัฏ วงจรของกรรม ประกอบด้วยสังขารและกรรมภพ 3) วิบากวัฏ วงจรของวิบาก ประกอบด้วยวิญญานนามรูป สฬายตนะ ผัสสะ เวทนา ซึ่งแสดงออกในรูปปรากฏที่เรียกว่า อุปัตติภพชาติขรา มรณะ เป็นต้น (พระพรหมคุณาภรณ์, 2556: 100)

32. ชิน หมายถึง ทรงเป็นผู้ชนะมารทั้ง 5 คือ เทวปุตตมาร กิเลสมาร อภิสังขารมาร ชันธมาร และมัจจุมาร ข้อความในพระไตรปิฎก เล่มที่ 4 มหาวรรค ซึ่งพระพุทธองค์ตรัสกับอุปกะ ว่า “**มาทิสา เว ชินา โหนติ** **เย ปตฺตา อาสวฺกฺขยํ** **ชิตฺวา เม ปาปกา ธมฺมา ตสฺมาหฺมฺปก **ชินฺโน****” (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ข, 2539: 14-15) แปลความว่า “**ชนเหล่าใด ได้ถึงความสิ้นอาสวะแล้ว ชนเหล่านั้น ย่อมเป็นพระชนะเช่นเรา อุปกะ เราชนะความชั่วได้แล้ว เพราะฉะนั้น เราจึงชื่อว่า**พระชนะ****” เป็นพระสมัญญานามที่พระองค์ใช้แทนพระองค์เอง บ่งบอกความหมายคุณลักษณะของพระองค์ว่าเป็นผู้ชนะหมู่มารทั้งหมด

ส่วนพระพุทธเจ้าพระองค์ปัจจุบันหรือพระพุทธโคดม มีพระสมัญญานามเฉพาะ 7 พระนาม เป็นพระนามที่บ่งชี้ที่มาของพระพุทธเจ้าพระองค์ปัจจุบัน ได้แก่

1. สกฺก หมายถึง พระสมัญญานามที่ได้มาเพราะสืบเนื่องมาจากการที่พระองค์ทรงประสูติเป็นรัชทายาทแห่งแคว้นสักกะ ความหมายตามพยานุชนะคือ ผู้มีความสามารถ หมายถึงพระพุทธเจ้าผู้สามารถชนะมารทั้ง 5 หรือหมายถึงพระผู้มีพระภาคผู้เสด็จออกผนวชจากศากยตระกูล อีกประการหนึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงมั่งคั่ง มีพระราชทรัพย์มาก พระองค์ทรงมีทรัพย์เหล่านี้ คือ ศรัทธา ศีล หิริ โอตตปปะ สุตะ จาคะ ปัญญา สติปัญฐาน สัมมปธาน อิทธิบาท อินทริย โพละ โพชฌงค์ มรรค ผล นิพพาน (พระมหาสมปอง มุทิโต, 2558: 18)

2. **สิทธิศต** หมายถึง พระสมัญญานามที่ได้รับการขนานพระนามมาตั้งแต่หลังการประสูติได้ 5 วัน พระราชบิดาทรงจัดงานเลี้ยงและคัดเลือกพราหมณ์ผู้ทรงความรู้ได้ 8 คน ร่วมกันทำนายพระลักษณะและขนานพระนามว่า สิทธิศต ความหมายตามพยัญชนะ ได้แก่ ผู้สำเร็จตามความปรารถนา ผู้ประสูติพร้อมกับขุมทรัพย์และรัตนะมากมาย จึงได้พระนามว่าสิทธิศต เมื่อออกผนวชตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าแล้วพระนามนี้ ได้ให้ความหมายว่า เพราะทรงทำประโยชน์ให้สำเร็จแก่ชาวโลก ผู้ยังประโยชน์ของชาวโลกทั้งมวลให้สำเร็จ พระนามนี้ปรากฏในมัชฌิมนิกาย อัฐกถาว่า “เสียงบันลือสิหนาทนั่น เป็นของพระสมณราชา พระนามว่าสิทธิศตพระโอรสของพระนางมหามายา” (พระมหาสมปอง มุทิโต, 2558: 18) และปรากฏในพระไตรปิฎก ฉบับภาษาบาลีอักษรไทย เล่มที่ 32 ขุททกนิกาย อปทาน ว่า “**สิทธิศตสส ภควโต โลกเชฏฐสส ตาติโน สจฺจํ ปกาสนนตสส นิพพาเปตนตสส ปาณินโน**” (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ข, 2539: 426) แปลความว่า “**พระผู้มีพระภาคพระนามว่าสิทธิศต ผู้เจริญที่สุดในโลก ผู้ซึ่งที่ ทรงประกาศสัจจะ ทำสัตว์ทั้งหลายให้สงบเย็นอยู่**”

3. **สุทโธทนี** หมายถึง พระพุทธเจ้าพระองค์ที่เป็นพระราชโอรสของพระเจ้าสุทโธทนะ ผู้ที่เป็นพระราชปกรครองแคว้นสักกะ ความหมายโดยพยัญชนะ คือข้าขาวบริสุทธิ์ จึงหมายถึงพระพุทธเจ้า พระโอรสของพระเจ้าสุทโธทนะผู้มีข้าขาวบริสุทธิ์

4. **โคตม** หมายถึง พระพุทธเจ้าพระนามว่าพระโคตมหรือพระสมณโคตม ซึ่งเป็นพระโอรสของตระกูลที่เป็นศิษย์ของกปิตดาบสโคตมโคตร เป็นพระนามตามโคตร พระนามนี้ปรากฏอยู่มากในพระไตรปิฎก เริ่มแต่หน้าแรกในพระวินัยปิฎก มหาวิภังค์ ว่า “**ทราบว่าเป็นพระสมณโคตม ศากยบุตรผู้เจริญ เสด็จออกผนวชจากศากยตระกูลประทับอยู่เขตเมืองเวรัญชา**” (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ก, 2539: 1)

4. **สกลยสีห์** หมายถึง ผู้ประเสริฐกว่าเจ้าศากยะทุกพระองค์ หรือเป็นผู้ประเสริฐกว่าเจ้าศากยะทั้งหลาย จึงมีพระนามว่า “สกลยสีห์” พระสมัญญานามนี้ปรากฏหลายแห่ง เช่น ในพระไตรปิฎก เล่มที่ 32 ขุททกนิกาย อปทาน ว่า “**พระดำรัสที่พระชินปิฎกพุทธเจ้าตรัสไว้แล้วอย่างโอฬาร พระพุทธเจ้าผู้เสด็จออกผนวช (ตรัสรู้แล้ว) สูงส่งกว่านรชน (สกลยสีห์) ทรงประกาศพระดำรัสเหล่านั้นไว้แล้ว เพื่อให้เวไนยสัตว์ได้รู้แจ้งธรรม**” (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ก, 2539: 21)

6. **สกลยมนิ** หมายถึง พระพุทธเจ้าผู้เสด็จออกผนวชจากศากยตระกูล ผู้ประสูติจากศากยตระกูล หรือนักบวชจากศากยตระกูล พระสมัญญานามนี้ปรากฏในพระวินัยปิฎก ปริวาส เล่ม 8 ว่า “**พระสกลยมนิอังคิรส ทรงเป็นผู้อนุเคราะห์แก่ชาวประชาทุกถ้วนหน้า ทรงอุดมกว่าสรรพสัตว์ดุจพญาสีห์ พระองค์ทรงแสดงพระไตรปิฎก คือ พระวินัย พระสูตร และพระอภิธรรมอันมีคุณค่ามาก**” (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ก, 2539: 224)

7. **อาทิจจนนุ** หมายถึง ผู้ทรงแผ่พระรัศมีไปถึงวิมานของสุริยเทพบุตร หรือผู้เป็นเผ่าพันธุ์ของพระอาทิตย์ จึงทรงพระนามว่า “อาทิจจนนุ” (พระมหาสมปอง มุทิโต, 2558: 18) พระสมัญญานามนี้เป็นการเปรียบเทียบอุปมาให้เห็นว่าพระองค์ทรงยิ่งใหญ่ประดุจพระอาทิตย์ที่แผ่แสงสว่างให้แก่โลกให้บุคคลผู้มีดวงตาอันสมบูรณ์ได้มองเห็นสิ่งต่าง ๆ แต่แสงสว่างของพระองค์เป็นแสงแห่งธรรมที่จะนำพาให้ชาวโลกที่ศรัทธาประพฤติปฏิบัติตามหลักคำสอนของพระองค์ได้ธรรมจักขุหลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งปวง

พระสมัญญานามของพระพุทธเจ้าพระองค์ปัจจุบันทั้ง 7 พระนามนี้สื่อให้รู้ว่า พระองค์เป็นนักบวชที่กำเนิดจากแคว้นสักกะ พระนามว่าสิทธิศต ผู้เป็นราชโอรสของพระเจ้าสุทโธทนะ ผู้โคตมโคตร ผู้ประเสริฐกว่าศากยะพระองค์อื่น เป็นนักบวชจากศากยตระกูล และเป็นเผ่าพันธุ์ของพระอาทิตย์

การวิเคราะห์พุทธสมัญญานามในความหมายแห่งพระจริยาวัตร

จากพุทธสมัญญานามที่เป็นพระสมัญญานามทั่วไปและเฉพาะที่นำมาขึ้น สามารถวิเคราะห์ความหมายในหลักพระจริยาวัตร กล่าวคือพุทธสมัญญานามตามที่กล่าวมา ในความเห็นของผู้เขียนเป็นการสะท้อนให้เห็นพระจริยาวัตรของพระพุทธเจ้าทั้ง 3 ประการ คือ

1. พุทธตถจริยา หมายถึง การบำเพ็ญประโยชน์ส่วนพระองค์เอง พระจริยาวัตรในส่วนนี้มุ่งเอาพระปัญญาคิณเป็นหลัก เพราะเป็นเครื่องให้สำเร็จพุทธภาวะ คือความเป็นพระพุทธเจ้า พระสมัญญานามของพระพุทธเจ้าในส่วนนี้ ประกอบด้วย 1) พุทธ เป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน 2) ทศพล ทรงมีพระกำลัง 10 ประการ 3) สัพพัญญู ทรงเป็นผู้รอบรู้ทุกสิ่ง 4) ทวิปปัตตม ทรงเป็นผู้ยอดเยี่ยมในหมู่มนุษย์และเทวดาทั้งหลาย 5) มุนิบท ทรงเป็นจอมมุนีผู้มีปัญญา 6) ภควา ทรงเป็นผู้จำแนกธรรม 7) จกขุมนตุ ทรงมีพระจักขุทั้ง 5 ประการ 8) องค์ศรีส ทรงมีศรีศรีแต่อกจากพระวรกาย 9) มุนิ ทรงเป็นพระมุนีผู้มีปัญญา 10) อนฉิร ทรงเป็นผู้ประเสริฐที่ไม่มีใครเสมอเหมือน 11) มหาลิ ผู้มีความปรารถนาใหญ่ 12) สมณตจกขุ ทรงเป็นผู้มีจักขุโดยรอบ 13) ฐริปัญญ ทรงเป็นผู้มีปัญญาเสมอด้วยแผ่นดิน 14) มารชิ ทรงเป็นผู้ชนะมารทั้ง 5 15) นรสีห ทรงเป็นผู้กล้าหาญปกครองนรชน 16) นรพร ทรงเป็นผู้ประเสริฐยิ่งกว่านรชน 17) ธมมราชา ทรงเป็นผู้ยิ่งใหญ่ในธรรม 18) มหามุณี ทรงเป็นพระมุนีผู้ยิ่งใหญ่หรือเป็นจอมแห่งพระมุนี 19) เทวเทว ทรงเป็นจอมแห่งเทวดาทั้งหลาย 20) ธมมสสามิ ทรงเป็นเจ้าของแห่งธรรม 21) สยมภู ทรงตรัสรู้ด้วยพระองค์เอง 22) สมมาสมพุทฺธ ทรงรู้อย่างถูกต้องด้วยพระองค์เอง 23) วรปญญ ทรงมีปัญญาก่อนประเสริฐสามารถกำจัดทุกขได้ การมีพระคุณในส่วนนี้ แสดงให้เห็นความที่พระองค์เป็นที่พึ่งของพระองค์เอง ทรงมีความพร้อมในการที่จะช่วยเหลือผู้อื่น เป็นพระจริยาวัตรส่วนพระองค์ที่ได้รับการยอมรับจากผู้ศรัทธาในพระพุทธศาสนา แล้วกล่าวพระนามพระองค์เพื่อเป็นการยกย่องเฉลิมฉลอง

2. โลกตถจริยา หมายถึง การบำเพ็ญประโยชน์แก่ชาวโลก เป็นการสะท้อนพระจริยาวัตรของพระมหากรุณาธิคุณที่พระองค์ทรงมีต่อชาวโลก ที่ทรงเสด็จแสดงพระธรรมหลังจากตรัสรู้จบจนกระทั่งปรินิพพาน ผู้ที่ได้ฟังได้ศึกษาแล้ว มีศรัทธาน้อมนำไปปฏิบัติได้รับผลตามสมควรแก่การปฏิบัติ พระสมัญญานามในส่วนนี้ ประกอบด้วย 1) พุทธ ทรงเป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบานในการโปรดสัตว์ 2) สตถุ เป็นศาสดาผู้สั่งสอนเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย 3) นาถ ทรงเป็นที่พึ่งของบุคคลผู้มีทุกข์ 4) โลกนาถ เป็นที่พึ่งของชาวโลก 5) วินายก ทรงเป็นผู้นำโลกที่ยอดเยี่ยม 6) สุกต ทรงเป็นผู้เสด็จไปดีแล้ว เป็นผู้ตรัสดีแล้ว 7) โลกครุ ทรงเป็นครูของชาวโลก 8) นายก ทรงเป็นผู้นำโลก ซึ่งสะท้อนให้เห็นการบำเพ็ญพุทธกิจ มุ่งประโยชน์แก่สัตว์โลกเป็นสำคัญ 9) อาทิจจนุ ทรงเป็นเผ่าพันธุ์ของพระอาทิตย์ ที่มีแสงส่องสว่างให้แก่ชาวโลกได้ดวงตาเห็นธรรม

3. ญาตตถจริยา หมายถึงการบำเพ็ญประโยชน์แก่พระญาติ เป็นช่วงการเสด็จกลับกรุงกบิลพัสดุ์เพื่อโปรดพระประยูรญาติ และพระสมัญญานามนี้ จะเป็นพระนามเฉพาะของพระพุทธเจ้าแต่ละพระองค์ 1) สกุก เป็นพระนามที่สื่อถึงแคว้นที่พระองค์ทรงประสูติ 2) สิทธตถ เป็นพระนามที่ได้รับการขนานมาตั้งแต่แรกประสูติ 3) สุทโธนิ เป็นพระโอรสของพระเจ้าสุทโธทนะ 4) โคตม เป็นพระนามตามโคตร วงศ์ตระกูล 5) สกยสีห เป็นพระนามที่บอกสมรรถนะความสามารถของพระองค์ที่มีมากกว่าพระศากยะพระองค์อื่น ดุจราชสีห์ที่มีอำนาจเหนือกว่าสัตว์อื่น ๆ 6) สกยมุณี เป็นพระนามที่บ่งบอกว่าพระองค์เป็นนักบวชจากศากยะวงศ์ 7) อาทิจจนุ เป็นพระนามที่บอกว่าพระองค์เป็นเผ่าพันธุ์ของพระอาทิตย์ มีพระปัญญาดุจพระอาทิตย์ที่ส่องแสงให้แก่เหล่าพระญาติของพระองค์ เป็นบุญบารมีความดีที่พระองค์ทรงบำเพ็ญปฏิบัติและได้ผลแผ่ไปถึงเมือง ในขณะที่เดียวกันพระพุทธองค์ก็ทรงโปรดพระประยูรญาติทั้งหลายมีพระราชบิดาเป็นต้นให้เข้าถึงธรรม และพระประยูรญาติหลายพระองค์ เช่น พระนันทะ ซึ่งเป็นพระอนุชาต่างพระมารดา พระราหุล ซึ่งเป็นพระโอรสได้รับการบรรพชาเป็นสามเณรรูปแรกในพระพุทธศาสนา และพระนางมหาปชาบดีโคตมีซึ่งเป็นพระนางของพระพุทธเจ้าได้ทูลขอให้สตรีบวช เมื่อมี

พุทธานุญาตแล้วพระนางได้บวชเป็นภิกษุณีรูปแรกในพระพุทธศาสนา เป็นต้น ออกบวชบรรลุลัทธิตามสมควรของแต่ละพระองค์ และยังทรงเสด็จขึ้นไปโปรดเทพบุตรพุทธมารดาบนสวรรค์ด้วย

ตารางที่ 2 การจำแนกพระสมัญญานามในเชิงพระจริยาวัตร 3 ประการ

	พุทธัตถจริยา	โลกัตถจริยา	ญาคัตถจริยา
พุทธ สมัญญา นาม	พุทธ ทศพล สพพณฺณ มุนินท ทวิปุตฺตม ภควา จกฺขมฺนตฺ องฺคิรส มฺนิ อนธิวร มเหสิ ภฺริปณฺณ นรสีห มารชิ นรวร ธมฺมราชา มหามฺนิ เทวเทว ธมฺมสสามี สยมภู สมมาสมพุทฺธ วรปณฺณ ตถาคต ชิน	พุทฺธ สตฺถุ นาถ โลกนาถ วินายก สุตฺต โลกครุ นายก อาทิจฺจนฺตฺ	สกก สิทธตฺถ สุทฺโธนิ โคตม สกยสีห สกยมฺนิ อาทิจฺจนฺตฺ

จากการวิเคราะห์ความหมายในแง่ของหลักพระจริยาวัตร จะเห็นได้ว่า พระสมัญญานามของพระพุทธเจ้าสะท้อนหลักพระจริยาวัตรสำคัญ 3 ประการ คือ 1) พุทธัตถจริยา ได้แก่ พระจริยาวัตรที่พระองค์ทรงบำเพ็ญเพื่อประโยชน์ของความเป็นพุทธภาวะที่สมบูรณ์ 2) โลกัตถจริยา ได้แก่พระจริยาวัตรที่พระองค์ทรงบำเพ็ญเพื่อประโยชน์แก่โลกทั้งมวล และ 3) ญาคัตถจริยา ได้แก่ พระจริยาวัตรที่พระองค์ทรงเพ็ญเพื่อประโยชน์แก่เหล่าพระญาติ พระจริยาวัตรเหล่านี้ สื่อสะท้อนผ่านพระสมัญญานามของพระองค์ให้เห็นว่า พระองค์มีความบริสุทธิ์บริบูรณ์สิ้นเชิง ไม่มีพระจริยาวัตรอันต่างพร้อยเลย มีพระปัญญาอันเลิศยิ่งกว่ามนุษย์ เทวดาและพรหมทั้งหลาย และทรงมีพระมหากรุณาธิคุณต่อชาวโลก ในการบรรเทาทุกข์ ให้ถึงความสุขอันเกษม

พุทธสมัญญานามตามที่กล่าวมาทั้งหมดนั้น หากจำแนกตามประเภทของนาม 4 ประเภท ตามคัมภีร์อรรถกถาสมันตปาสาทิกา ซึ่งเป็นกลวิธีของการตั้งชื่อ ดังนี้

1. อาวัตถิกนาม การตั้งชื่อโดยอาศัยความเหมาะสมแห่งบุคคลนั้น พุทธสมัญญานามของพระพุทธเจ้าทุกพระองค์มี 3 พระนาม คือ ตถาคต มเหสิ และสุตฺต (บุญเลิศ วิวรรณ, 2553: 111) พระนามของพระพุทธเจ้าพระองค์ปัจจุบัน คือ สิทธตฺถ เพราะพระองค์ยังประโยชน์ให้สำเร็จแก่ชาวโลก ผู้มีศรัทธาปฏิบัติตามคำสอนแล้วหลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งปวง

2. ลิงคิกนาม การตั้งชื่อตามเหตุที่มา หรือตามลักษณะที่เป็นแห่งบุคคลนั้น พุทธสมัญญานามของพระพุทธเจ้าทุกพระองค์มี 12 พระนาม คือ ธมฺมราชา ธมฺมสสามี พุทฺธ ภฺริปณฺณ มหามฺนิ มุนินท มุนิมฺนิ วรปณฺณ สยมภู สกยมฺนิ สพพณฺณ สมมาสมพุทฺธ พระนามของพระพุทธเจ้าพระองค์ปัจจุบัน 6 พระนาม คือ โคตม สกก สกยสีห สกยมฺนิ สุทฺโธนิ และ อาทิจฺจนฺตฺ (บุญเลิศ วิวรรณ, 2553: 127)

3. เนमितถกนาม: การตั้งชื่อตามคุณวิเศษที่มี พุทธสมัญญานามของพระพุทธเจ้าทุกพระองค์มี 5 พระนาม คือ จกฺขมฺนตฺ ทศพล ภควา สมฺนตจกฺข องฺคิรส (บุญเลิศ วิวรรณ, 2553: 183)

4. อธิจจนุปปन्नนาม: การตั้งชื่อตามความชอบหรือตามความพอใจ พุทธสมัญญานามของพระพุทธเจ้าทุกพระองค์มี 10 พระนาม คือ ชิน ทวิปุตฺตม เทวเทว นรวร นรสีห โลกครุ โลกนาถ วินายก สตฺถุ อนธิวร (บุญเลิศ วิวรรณ, 2553: 213)

ตารางที่ 3 ประเภทของพุทธสมัญญานาม

	ประเภทนาม	พุทธสมัญญานาม
1	อาวตถิกนาม: นามตามความเหมาะสม	ตถาคต มเหสี สุต สัทธตถ
2	ลึงคิกนาม: นามตามลักษณะ	ธมมราชา ธมมสสามิ พุทธ ฐริปถญ นาด มหามุณี มุณี มุณินท มุณิมุณี วรปถญ สยมภู สกยมุณี สพพถญ สมมาสมพุท โคตม สกก สุทโชนิ สกุยสีห อาทิจจพนธ
3	เนมิตตกนาม: นามตามคุณวิเศษ	จกขุมนตุ ทสพล ภควา สมณฑจกขุ องคิรส
4	อธิจจสมุปป็นนาม: นามตามชอบ	ชิน ทวิปปุตตม เทวเทว นรวร นรสีห โลกครุ โลกนาด วินายก สตถุ อนธิวร

พุทธสมัญญานามของพระพุทธเจ้าทุกพระองค์และพระองค์ปัจจุบัน ทั้ง 39 พระนามตามที่ปรากฏในคัมภีร์อริธานปทีปิกานัน หากจำแนกตามการขนานพระนาม ซึ่งปรากฏว่ามีพระนามที่พระพุทธองค์ทรงใช้แทนพระองค์เอง และพระนามที่บุคคลอื่นขนานพระนามให้ด้วยความยกย่องพระองค์ เป็นต้น

1. พุทธสมัญญานามที่พระองค์ทรงขนานพระนามด้วยพระองค์เอง ทรงใช้แทนพระองค์ มี 10 พระนาม คือ โคตม จกขุมนตุ ชิน ตถาคต ธมมราชา พุทธ สยมภู สตถุ สมมาสมพุท สุต โดยมีที่มาแห่งการขนานพุทธสมัญญานามของพระองค์ เช่น “... ภิกขเว เอตริหิ อรท สมมาสมพุทโ โคตโม โคตเตน อโหสิ...” แปลความว่า “ดูกรภิกษุทั้งหลาย ในการบัดนี้ เรา เป็นผู้ห่างไกลจากกิเลส เป็นผู้ตรัสรู้ชอบได้ด้วยพระองค์เอง เป็นโคตมโดยพระโคตร...” หรือพระนามว่า พุทธะ เช่น “วิโมกขนตีกเมตํ พุทธานํ ภควนุตานํ โพธิยา มุเล สหสพพถญุตญาณสส ปฏิลภา สจฉิกา ปถญตติ ยทิตํ พุทโธติ” ฯ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ข, 2539: 258) คำว่า พุทธะ นี้ เป็นวิโมกขนตีกนาม เป็นลัทธิภาณูติของพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าทั้งหลาย เกิดขึ้นพร้อมกับการทรงได้เฉพาะซึ่งพระสัพพัญญุตญาณที่โคตตันโพธิ์ ดังนี้ เป็นต้น

2. พุทธสมัญญานามที่บุคคลอื่นขนานพระนามให้พระพุทธองค์ มี 29 พระนาม ดังนี้ ทวิปปุตตม ทสพล เทวเทว ธมมสสามิ นรวร นรสีห นาด นายก ภควา ฐริปถญ มหามุณี มเหสี มุณี มุณินท มุณิมุณี โลกครุ โลกนาด วรปถญ วินายก สมณฑจกขุ สพพถญ อนธิวร องคิรส สกก สัทธตถ สุทโชนิ สกุยสีห สกุยมุณี อาทิจจพนธ เช่นพระนามว่า อาทิจจพนธ ผู้ที่ใช้เรียกพระพุทธเจ้า คือ พระสารีบุตรเถระ ได้ทูลถามพระพุทธองค์ ปรากฏในพระไตรปิฎก เล่มที่ 29 ขุททกนิกาย มหานิเทศ ความว่า “ปุจฉามี ตํ อาทิจจพนธุนติ” แปลความว่า “ข้าพระองค์ ขอทูลถามพระพุทธองค์ ผู้เป็นเผ่าพันธุ์พระอาทิตย์ ดังนี้” (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ข, 2539: 409)

ตารางที่ 4 พุทธสมัญญานามตามการขนานพระนาม

	พระพุทธรองค์ขนานพระนามเอง	บุคคลอื่นขนานพระนามให้
พุทธสมัญญานาม	โคตม จกขุมนตฺ ชิน ตถาคต ธมมราชา พุทธ สยมภู สดฺ สมมาสมพุทฺธ สุตต	ทวิปปุตฺตม ทสพล เทวเทว ธมมสสามิ นรฺว นร สีห นาถ นายก ภควา ภูริปณฺณ มหามุนิ มเหสิ มุนิ มุนินท มุนิมุนิ โลกครุ โลกนาถ วรปณฺณ วินายก สมณตจฺจุฯ สพฺพปณฺณ อนนฺทว อดฺธิส สกก สิทฺถตล สุตฺโตทนิ สกยสีห สกยมุนิ อาทิจฺจนฺธ

อิทธิพลของพุทธสมัญญานามในยุคปัจจุบัน

ประเทศไทยเป็นเมืองแห่งพระพุทธศาสนา การดำเนินชีวิตของคนในสังคมมีส่วนผนวกอยู่กับวัฒนธรรมที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิต ส่งผลต่อค่านิยมต่าง ๆ เกิดขึ้นตามความเชื่อ พุทธสมัญญานาม ก็มีส่วนสำคัญที่ผสมผสานอยู่กับวัฒนธรรม การนำพระสมัญญานามของพระพุทธเจ้ามาขนานนาม ทั้งในส่วนของพระปรมาภิไธยพระมหากษัตริย์ ราชทินนามสมณศักดิ์ของพระสงฆ์ไทย พระพุทธรูป พุทธศาสนสถาน ตลอดจนถึงพุทธศาสนิกชนสามัญชนทั่วไป ถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมที่ผสมผสานอยู่กับวิถีชีวิต

1. อิทธิพลพุทธสมัญญานามต่อพระปรมาภิไธยของพระมหากษัตริย์

ชาวไทย นับถือพระพุทธศาสนาอย่างแน่นแฟ้น มั่นคงมายาวนาน มีความเชื่อถือตามคติพระพุทธศาสนาที่ถือได้ว่า พระมหากษัตริย์สืบสันตติวงศ์จากพระเจ้ามหาสมมุตราช พระนามตามพระปรมาภิไธยของกษัตริย์ไทยบางพระองค์ จึงมีพระนามที่สอดคล้องกับพระสมัญญานามของพระพุทธเจ้าตามที่ปรากฏในคัมภีร์อภินันตปิฎกที่ปรากฏไปถึงการนำเอาคติของพระจักรพรรดิราชเข้ามาผนวกด้วย (กฤตนันท์ ในจิต, 2566)

1) สมัยสุโขทัย

กล่าวว่า ชาวไทยสมัยสุโขทัย นับถือพระพุทธศาสนาอย่างแน่นแฟ้น มั่นคง จึงเชื่อถือตามคติพระพุทธศาสนาที่ถือได้ว่า พระมหากษัตริย์สืบสันตติวงศ์จากพระเจ้ามหาสมมุตราช ซึ่งเป็นปฐมกษัตริย์ของโลกในภวภพนี้ กษัตริย์วงศ์นี้ เรียกว่า “สุริยวงศ์” เป็นวงศ์พระโพธิสัตว์ แม้พระพุทธเจ้าก็มีพระสมัญญานามปรากฏในพระบาลีว่า “อาทิจจนฺธ” (พิฑูร มลิวลย์, 2530 :29)

แม้ในสมัย “พระยาไทย” หรือ “ลือไทย” แห่งกรุงสุโขทัย พระองค์มีพระนามราชาภิเษกว่า “พระบาทสมเด็จพระอัญศรีสุริยวงศ์ราม มหารธรรมราชาธิราช” พระนาม “ศรีสุริยวงศ์” สอดคล้องกับพระสมัญญานามพระพุทธเจ้าที่ว่า “อาทิจจนฺธ” และวรรคหลังที่ว่า “มหารธรรมราชาธิราช” นั้น เป็นพระนามแสดงเกียรติยศว่า พระองค์เป็นกษัตริย์ผู้ทรงธรรม ตามพระบาลีปรากฏในคัมภีร์อภินันตปิฎก ว่า “ธมมราช” แห่งพระสมัญญานามพระพุทธเจ้า (ดนัย ไชยโยธา 2543: 37)

2) สมัยอยุธยา

คติความเชื่อบางอย่างในศาสนาพราหมณ์ ส่งอิทธิพลให้เกิดค่านิยมการขนานนาม เช่น รามายณะ ซึ่งเป็น “พระนารายณ์อวตาร” ตามหลักตรีมูรติ เมื่อความเชื่อลัทธิเทวราชพื่อนคลายลง ต่อมาพระพุทธศาสนามีอิทธิพลมากขึ้น ทำให้พระมหากษัตริย์ในสมัยกรุงศรีอยุธยา มีความพยายามที่จะสถาปนาตนเองเป็น “พระพุทธเจ้า” อันเป็นคติความเชื่อ “ลัทธิพุทธราช” ซึ่งไม่แตกต่างจากสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 โดยปรากฏหลักฐานในคำปรารภกฎหมายลักษณะทาส พ.ศ. 1890 เรียกพระนามว่า “สมเด็จพระบรมพิตร พระพุทธเจ้าอยู่หัว” ปรากฏพระบาลีพระสมัญญานามแห่งพระพุทธเจ้าในคัมภีร์อภินันตปิฎก ว่า “พุทธ” และพระนามว่า “สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ” (กรมศิลปากร, 2542 : 12) ปรากฏพระบาลีพระสมัญญานามแห่งพระพุทธเจ้าในคัมภีร์อภินันตปิฎก ว่า “โลกนาถ” เป็นต้น

3) สมัยรัตนโกสินทร์

สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ มีเค้ามูลความเชื่อที่ว่า “พระมหากษัตริย์เป็นพระโพธิสัตว์” ซึ่งปรากฏในไตรภูมิโลกวินัย ซึ่งแต่งขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ว่า

...ศุภมัสสุ พระพุทธศักราชล่วงแล้วได้ 2325 พระวัสสา ปีชวล จัตวาศก เดือน 5 แรม 8 ค่ำ วันเสาร์ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ พระบาทบพิตรพระเจ้าอยู่หัว บรมธรรมิกราชาธิราชผู้ประเสริฐ ได้ผ่านพิภพ...ทรงพระราชศรัทธาปรารภนา**พระปฐมภิกษุสัมโพธิญาณ** ตั้งพระราชหฤทัยทะนุบำรุงพระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรือง...(พิฑูร มลิวัลย์, 2530: 30)

ความเชื่อในลัทธิเทวราชและลัทธิพุทธราช ได้สืบเนื่องมาจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ มีอิทธิพลต่อการขนานพระนามพระมหากษัตริย์ เช่น พระนามรัชกาลที่ 1 “พระ**พุทธ**ยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช” เดิมทีประชาชนในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์เรียกราชกาลที่ 1 ว่า “แผ่นดินต้น” และพระนามรัชกาลที่ 2 “พระ**พุทธ**เลิศหล้านภาลัย” เดิมทีเรียกว่า “แผ่นดินกลาง” โดยสมัยรัชกาลที่ 3 มีพระราชกำหนดให้เรียกพระนามรัชกาลที่ 1 และรัชกาลที่ 2 ตามนามพระพุทธรูปที่รัชกาลที่ 3 ได้ทรงสร้างขึ้น มีพุทธลักษณะแบบยืนขนาดใหญ่ ทรงเครื่องอย่างจักรพรรดิ หุ้มทองคำ ซึ่งตรงกับพุทธสมัญญานามว่า “**พุทธ**” (บุญเลิศ วิวรรณ, 2553: 477)

2. อิทธิพลพุทธสมัญญานามต่อราชทินนามสมณศักดิ์ของพระสงฆ์ไทย

กระบวนการตั้งราชทินนามสมณศักดิ์ของพระสงฆ์ไทยนั้น มีผู้เกี่ยวข้องอยู่ 2 ฝ่าย คือ คณะสงฆ์และหน่วยงานราชการเป็นผู้ดำเนินการให้เป็นไปตามกฎระเบียบของมหาเถรสมาคม และระเบียบทางราชการโดยคณะสงฆ์จะเป็นผู้คัดเลือกกราณามพระสังฆาธิการเสนอ ส่วนราชการเป็นผู้สนอง ราชทินนามล้วนเป็นคำผสม จากภาษาบาลี ภาษาสันสกฤต และภาษาเขมร สะท้อนให้เห็นถึงอิทธิพลของพระสมัญญานามของพระพุทธเจ้า เช่น

พุทธสมัญญานามว่า “**พุทธ**” กับราชทินนามสมณศักดิ์ของพระสงฆ์ไทยว่า “**สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ ญาณคัมภีร์ ศีลวิสุทธิสุพิพิธปิบูลย์ อดุลยพิมลพหลผลสัมฤทธิ์ วิจิตรคุณาธาริก ลิกขคุณศกคัมภีร์สัม-วาที อรัญวาสี อธิการบดีโพรณาราม**” และพุทธสมัญญานามว่า “**ปรีนายก**” กับราชทินนามสมณศักดิ์ของพระสงฆ์ไทย ว่า “**พระพิมลธรรม อนันตญาณมหาสวามี ศรีสังฆปรีนายก ตปิฏกธรรคัมภีร์ญาณ สัทธธรรมราชมนีปิตรสถิต ณ รามาวา**” เป็นต้น (สำนักราชเลขาธิการ, 2542 : 65) หรือพุทธสมัญญานามว่า “**มุนี**” เช่น พระวรญาณมุนี พระอริยมุนี (สำนักราชเลขาธิการ, 2542 : 54)

3. อิทธิพลพุทธสมัญญานามต่อการตั้งนามพระพุทธรูป

ค่านิยมที่ส่งผลต่ออิทธิพลการตั้งนามพระพุทธรูปที่สอดคล้องกับพระสมัญญานามพระพุทธรูปเจ้านั้น เป็นปัจจัยเหตุต่อความเข้าใจถึงอิทธิพลของพระพุทธรูปศาสนา ซึ่งถือพระพุทธรูปเสมือนเป็นองค์แทนพระพุทธรูป เป็นอนุสรณ์แห่งพุทธานุสติ อัมมานุสติ และสังฆานุสติต่อการน้อมรำลึกถึงและมีสติประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการดำเนินชีวิต พุทธสมัญญานามที่นำมาตั้งชื่อพระพุทธรูป เช่น “**พุทธ ชิน สกท ทสพล**” ได้แก่

พระ**พุทธ**มหายานนิรัตนปฎิมากร (พระแก้วมรกต) เป็นพระพุทธรูปคู่บ้านคู่เมืองของประเทศไทยประดิษฐานอยู่ ณ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม (วัดพระแก้ว) ในพระบรมมหาราชวัง กรุงเทพมหานคร

พระ**พุทธ**โสธร เป็นพระพุทธรูปสำคัญของจังหวัดฉะเชิงเทราประดิษฐานอยู่ในพระอุโบสถวัดโสธร วรารามวรวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดฉะเชิงเทรา

พระ**พุทธ**ชินราช เป็นพระพุทธรูปสำคัญของจังหวัดพิษณุโลก ประดิษฐานอยู่ในวิหาร วัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมืองพิษณุโลก จังหวัดพิษณุโลก

พระ**ศรีศา**กยะ**ทสพล**ญาณประธานพุทธมณฑลสุทรรศน์ เป็นพระพุทธรูป ณ พุทธมณฑล ประดิษฐานอยู่ที่ อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม ได้รับพระราชทานนามจากพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9

4. อิทธิพลพุทธสมัญญานามต่อการตั้งนามพุทธศาสนสถาน

อิทธิพลที่ส่งผลต่อค่านิยมการตั้งนามวัด ศาสนสถานแห่งพระพุทธศาสนาที่สอดคล้องกับพระสมัญญานามพระพุทธเจ้านั้น เป็นเหตุปัจจัยต่อความเข้าใจถึงอิทธิพลของพระพุทธศาสนาอย่างหนึ่ง เช่น

วัดพระศรีรัตนศาสดาราม (วัดพระแก้ว) ในพระบรมมหาราชวัง กรุงเทพมหานคร ปรากฏพระบาลีพระสมัญญานามแห่งพระพุทธเจ้าว่าในคัมภีร์อภิธานปิทีปิกา ว่า “สตถุ”

วัดชินวรสารามวรวิหาร ตั้งอยู่ ณ เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร ปรากฏพระบาลีพระสมัญญานามแห่งพระพุทธเจ้าว่าในคัมภีร์อภิธานปิทีปิกา ว่า “ชิน”

วัดพุทธธรรมรังษี เป็นวัดราษฎร์ ตั้งอยู่ ณ ตำบลตากฟ้า อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม ปรากฏพระบาลีพระสมัญญานามแห่งพระพุทธเจ้าว่าในคัมภีร์อภิธานปิทีปิกา ว่า “พุทธ”

5. อิทธิพลพุทธสมัญญานามต่อการตั้งชื่อพุทธศาสนิกชน

อิทธิพลที่ส่งผลต่อค่านิยมการตั้งชื่อของพุทธศาสนิกชน สามัญชนทั่วไป เนื่องด้วยพุทธศาสนิกชนที่เลื่อมใสศรัทธาต่อพระพุทธศาสนา ต้องการให้ชื่อเป็นสิริมงคล จึงตั้งชื่อสอดคล้องกับพระสมัญญานามของพระพุทธเจ้าอยู่บ้าง เช่น พุทธ ชินวรรณ์ กุลนาถ ฯลฯ ปรากฏพระบาลีพระสมัญญานามแห่งพระพุทธเจ้าว่าในคัมภีร์อภิธานปิทีปิกา ว่า “พุทธ ชิน นาถ”

สรุป

พุทธสมัญญานาม ที่นำมาใช้เป็นพระนามของพระพุทธเจ้าทุกพระองค์ทรงใช้เหมือนกันนั้นมี 32 พระนาม เรียกพระองค์ในหลายความหมายตามคำศัพท์นั้น ๆ เป็นพระสมัญญานามที่พระองค์ทรงขนานพระนามเองบ้าง ผู้อื่นขนานพระนามให้บ้าง ซึ่งแต่ละพระสมัญญานามนั้น บ่งบอกถึงคุณลักษณะหรือพระจริยาวัตรของพระองค์ที่ทรงบรรลุพระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ หลุดพ้นจากกิเลสเครื่องเศร้าหมองและความทุกข์ทั้งปวง และนำวิถีนี้มาสอนให้บุคคลอื่นได้ปฏิบัติตาม จนบรรลุผลประสพสุขอันเกษม

พุทธสมัญญานามที่พบมากที่สุดคือ “พุทธะ” และที่พระองค์ทรงใช้แทนพระองค์เองที่พบมากที่สุดคือ “ตถาคต” พระสมัญญานามของพระพุทธเจ้าทั้งหมด สะท้อนถึงพระจริยาวัตรที่ทรงบำเพ็ญทั้งด้านพุทธานุสัจจะ โลภตถจริยา และญาณตถจริยา ส่วนพระสมัญญานามของพระพุทธเจ้าพระองค์ปัจจุบัน จะเน้นไปที่แหล่งกำเนิดของพระองค์ คือ ชื่อแคว้นที่พระองค์ทรงถือกำเนิด พระนามเดิมเมื่อแรกกำเนิด พระนามพระราชบิดา พระนามตามโคตร และพระนามตามวงศ์ตระกูลของพระองค์ พระนามที่พบมากที่สุดคือ พระนามตามโคตรว่า “พระโคตม พุทธเจ้าหรือพระสมณโคตม” เป็นพระนามที่ทรงแผ่พระคุณครอบคลุมไปถึงเหล่าพระญาติ แม้พระองค์ก็ทรงบำเพ็ญประโยชน์แก่เหล่าพระญาติโดยตรงด้วยการแสดงธรรมโปรดให้เข้าถึงธรรมตามบุญบารมีของแต่ละบุคคล

พุทธสมัญญานามยังมีอิทธิพลต่อค่านิยมทางวัฒนธรรมไทย พระมหากษัตริย์ทุกพระองค์เป็นพุทธมามกะชาวไทยส่วนมากนับถือพระพุทธศาสนา ส่งผลต่อค่านิยมบางประการที่มีส่วนสัมพันธ์กัน โดยเฉพาะการนำพระสมัญญานามพระพุทธเจ้ามาขนานพระนามพระปรมาภิไธย พระมหากษัตริย์ ราชทินนามสมณศักดิ์ของพระสงฆ์ไทย ตั้งนามพระพุทธรูป พุทธศาสนสถาน และตั้งชื่อพุทธศาสนิกชน สามัญชนทั่วไป สะท้อนถึงพระพุทธศาสนาไม่ได้เป็นเอกเทศจากสังคม แต่ยังคงผสมผสานอยู่กับวิถีวัฒนธรรมไทยอย่างมั่นคง

บรรณานุกรม

- กฤตนันท์ ในจิต. (2566). คติความเชื่อ เรื่อง สมเด็จพระจักรพรรดิราช ที่ปรากฏในพระนามพระราชโอรส พระราชธิดา รัชกาลที่ 5. วารสารวิชาการสถาบันอยุธยาศึกษา, 15(2).
- กรมศิลปากร. (2542). ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่มที่ 5. กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์.
- दनัย ไชยโยธา. (2543). 53 พระมหากษัตริย์ไทย ๘ ทรงครองใจไทยทั้งชาติ. โอเดียนสโตร์.
- บุญเลิศ วิวรรณ. (2553). การวิเคราะห์พระสมัญญานามของพระพุทธเจ้าในคัมภีร์พระพุทธศาสนาและในวรรณคดี พระพุทธศาสนา. [วิทยานิพนธ์ไม่ได้ตีพิมพ์]. ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- พระเทพเวที (ประยูร ปยุตโต). (2532). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. พิมพ์ครั้งที่ 6. มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). (2553). พจนานุกรมเพื่อศึกษาพุทธศาสนา อธิบายคำศัพท์และแปลความหมาย คำวัด ที่ชาวพุทธควรรู้. ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2556). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. พิมพ์ครั้งที่ 24. พระพุทธศาสนาของธรรมสภา.
- พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร). (2540). มุนีนาถที่ปณี. มุณิฉิวัตพระธรรมกาย.
- พระมหาไพโรจน์ กุศลญาณ, และจรูญ ธรรมดา. (2559). อภิธานปัปทีปิกา. ประยูรสาส์นไทยการพิมพ์.
- พระมหาสมปอง มุทีโต. (2558). อภิธานวรรณนา. ประยูรสาส์นไทยการพิมพ์.
- พระมหาสุพัฒน์ อนนทจารย. (2547). กว่าจะมาเป็นพระพุทธเจ้า 5 พระองค์. ลูก ส. ธรรมภักดี.
- พิฑูร มลิวัลย์. (2530). มรดกพ่อขุนรามคำแหง. มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- พินิจ รักทองหล่อ. (2537). ธรรมานุกรมธรรมโฆษณ์. ธรรมสภา.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ก. (2539). พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย. เล่มที่ 1, 4, 8, 12, 13, 15, 22, 29, 31, 32, 33. มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ข. (2539). พระไตรปิฎก ฉบับภาษาบาลีอักษรไทย. เล่มที่ 4, 8, 14, 15, 25, 29, 30, 33. มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2550). วิสุทธิมคคส นาม ปกรณวิเสสส (ปฐม ภาค). มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2542). พจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน 2542. นานมีบุ๊คพับลิเคชั่น.
- สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต) ก. (2564). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. พิมพ์ครั้งที่ 64 เอส.อาร์.พรีน ดิง แมส โปรดักส์.
- สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต) ข. (2561). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่ 35 เอส.อาร์.พรีน ดิง แมส โปรดักส์.
- สำนักราชเลขาธิการ. (2542). ตำนานพระอารามแลทำเนียบสมณศักดิ์. โรงพิมพ์พิมพ์ไทย สะพานยศเส.
- แสง มนวิฑูร เปรียญ. (2501). ชินกาลมาลีปกรณ์. กรมศิลปากร จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสบูรณโบราณสถาน อำเภอ เชียงแสน จังหวัดเชียงราย, ห้างหุ้นส่วนจำกัด ศิวพร.

